

WSTĘP

Kształcenie to termin, który wywodzi się od słów: „kształt” oraz „kształtować” i oznacza nadawanie określonego kształtu lub wpływanie na coś w celu osiągnięcia konkretnego celu¹. Jego synonimy to m.in.: edukowanie, nauczanie, trenowanie, formowanie, oświecanie². W obszarze edukacji kształcenie rozumiane jest jako nauczanie i uczenie o charakterze planowym, systematycznym i skierowanym na realizację wyznaczonych celów³. Zdaniem Wincentego Okonia kształcenie to proces przekształcania intelektualnej oraz aksjologicznej strony człowieka, którego rezultatem jest wykształcenie⁴. Czesław Kupisiewicz twierdzi, że kształcenie to coś więcej niż nauczanie w znaczeniu przekazywanie wiedzy i umiejętności, ale również rozwijanie zainteresowań, zaciekawianie tematem, pogłębianie zdolności poznawczych, np. myślenia, wyobraźni, uwagi. Ponadto, prowadzi ono do ukształtowania określonych postaw⁵. Natomiast według raportu Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku, przygotowanego pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa dla UNESCO, współczesne kształcenie posiada cztery aspekty, określane jako filary edukacji XXI wieku: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie oraz uczyć się, aby być⁶. W przypadku pierwszego aspektu, wyrażającego zawartość programu kształcenia, zaznaczono, że na „poziomie szkolnictwa średniego i wyższego kształcenie powinno wyposażać wszystkich uczniów i studentów w narzędzia, pojęcia i sposoby odniesień, adekwatne do postępu wiedzy i paradygmatów epoki”⁷.

W literaturze przedmiotu mówi się również o systemie kształcenia, którego podstawowe elementy – według Wincentego Okonia – to: nauczyciele (ich

¹ Zob. *Kształtować*, w: *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kszt%C5%82towa%C4%87.html> (dostęp: 16.11.2017).

² *Kształcenie*, w: *Słownik synonimów*, <https://synonim.net/synonim/kszt%C5%82cenie> (dostęp: 16.11.2017).

³ B. Polak, *Podstawy teorii kształcenia*, Szczecin 2013, s. 15.

⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007, s. 200.

⁵ C. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2000, s. 29.

⁶ Zob. www.unesco.org/delors/ (dostęp: 21.11.2017).

⁷ Międzynarodowa Komisja ds. Edukacji dla XXI wieku, *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, rozdz. 4, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf, s. 2.

metody pracy, kompetencje, styl pracy, zaangażowanie), uczniowie (ich potrzeby, motywacje), treści kształcenia oraz wzajemne związki między tymi elementami⁸. Natomiast proces kształcenia to zawsze zaplanowana i systematyczna praca nauczyciela z uczniami, w przeciwieństwie do nauczania i uczenia, które mogą mieć charakter okazjonalny⁹. Jego celem jest wywołanie zakładanych i trwałych zmian w postępowaniu, umiejętnościach i osobowości ucznia, poprzez uczenie się, poznawanie wartości, a także wykonywanie czynności praktycznych¹⁰.

Na efektywność kształcenia składa się wiele czynników, m.in.: metody kształcenia, forma zajęć, tematyka, poziom (stopień zaawansowania), kryteria oceny¹¹. Te elementy przekładają się m.in. na atrakcyjność zajęć i ich przydatność. Kształcenie, z założenia, prowadzi do nauczania i uczenia się, i dlatego uczeń pełni tu kluczową rolę¹². Stąd też kształcenie, to nie sztuka jednego aktora – nauczyciela, wykładowcy, lecz również ucznia. A zatem kształcenie to przekaz wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, który odbywa się w interakcji oraz podczas wspólnej pracy: nauczyciela i ucznia/grupy, wykładowcy i studenta/grupy.

W przypadku uczelni wyższych mówi się o „kształceniu studentów w celu zdobywania i uzupełniania wiedzy oraz umiejętności niezbędnych w pracy zawodowej”¹³. A zatem kształcenie w zakresie dziennikarstwa ma na celu przygotować studentów do kompetentnego wykonywania zawodu dziennikarza. Stąd edukacja dziennikarska, w tym każdy przedmiot nauczany w jej ramach, z jednej strony zachowuje w sobie, charakterystyczny dla edukacji, klasyczny i akademicki porządek, stałość, struktury, etapowość procesu kształcenia. Z drugiej – powinna reagować na to, co dzieje się w mediasferze i profesji dziennikarskiej, odpowiadając na dylematy i wyzwania z tym związane, dając odpowiednie narzędzia i metody odczytywania tychże przemian. I co więcej – przygotowuje do umiejętnego podejmowania pracy w tych warunkach. Dotyczy to wielu przedmiotów, w tym szczególnie etyki dziennikarskiej.

Etyka dziennikarska jest to przedmiot akademicki, którego założeniem jest przekaz wiedzy na temat etyki zawodowej dziennikarza, umiejętności z tym związanych, a także kształtowanie postaw, wyrażających kompetencje społeczne

⁸ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1995, s. 62; zob. także: L. Zarzecki, *Wybrane problemy dydaktyki ogólnej*, Jelenia Góra 2008, s. 39.

⁹ C. Kupisiewicz, *Dydaktyka...*, dz. cyt., s. 29–30.

¹⁰ Zob. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1975, s. 194.

¹¹ Zob. W. Wróblewska, *Metody pracy ze studentami w kontekście efektów określonych w Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego*, „E-Mentor” 1 (2012), nr 43, <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/43/id/897> (dostęp: 13.11.2016).

¹² Zob. tamże.

¹³ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym*, Dz. U. 2005 nr 164 poz. 1365, art. 13, nr 1.

i etyczne w określonych sytuacjach zawodowych. Akademicki przekaz etyki to – jak zaznacza Jay Black – „nauczanie uczenia się” wolnych wyborów, „odpowiednich” postaw, aplikowania wartości do konkretnych zdarzeń¹⁴. Zawód dziennikarza, w przekonaniu Warda, definiowany jest przez pryzmat norm etycznych. Zatem, obok kompetencji warsztatowych i merytorycznych, w zawodzie dziennikarza konieczna jest także kompetencja etyczna, co jest uwzględniane w edukacji dziennikarskiej. Z tego też względu, w ujęciu Warda, nie każdy, kto pisze i publikuje w internecie, może być nazywany dziennikarzem. Według podejścia normatywnego, dziennikarzem jest osoba, która kieruje się zasadami etyki zawodowej¹⁵. Etyka dziennikarska to jeden z istotnych elementów dziennikarskiego profesjonalizmu i dlatego szczególną uwagę należy zwrócić na kształcenie w jej zakresie. Niekiedy jednak – jak zauważa Jane Singer – z powodu dominacji względów rynkowych i ekonomicznych funkcjonalności mediów, etyka dziennikarska, a w konsekwencji kształcenie w jej obszarze, traktowane są drugoplanowo¹⁶. W edukacji dziennikarskiej zwraca się bowiem większą uwagę na kompetencje „praktyczne”, zdobywane na zajęciach warsztatowych.

Kształcenie w zakresie etyki dziennikarskiej – zdaniem Stuarta Adama – jest fundamentem edukacji dziennikarskiej oraz profesjonalizmu dziennikarskiego¹⁷, czyli reprezentującego wysokie standardy warsztatowe, merytoryczne oraz etyczne¹⁸. W myśl tych słów kształcenie w zakresie etyki dziennikarskiej może mieć znaczący wpływ na przygotowanie zawodowe studenta dziennikarstwa, do wykonywania w przyszłości tego zawodu. Edukacja w zakresie postaw może mieć zatem realny wpływ na kształt dziennikarstwa. Zakładając, że etyka jest

¹⁴ J. Black, *Teaching and studying journalism ethics. Suggestions for framing journalism ethics course*, „Quill. A Magazine by the Society of Professional Journalists”, <http://www.spj.org/quillabout.asp> (dostęp: 13.01.2017); zob. także: D. Callahan, *Goals in the teaching of ethics*, w: *Ethics teaching in higher education*, red. D. Callahan, S. Bok, New York–London 1980, s. 61–74.

¹⁵ S. Ward, *Digital media ethics*, <https://ethics.journalism.wisc.edu/resources/digital-media-ethics/> (dostęp: 13.09.2016).

¹⁶ J. Singer, *Out of bounds: Professional norms as boundary markers*, w: *Boundaries of journalism: Professionalism, practice and participation*, red. M. Carlson, S. Lewis, New York, NY 2015, s. 21–36. Ryszard Kapuściński na ten temat pisał tak: „Na całym świecie słabość wydziałów i studiów dziennikarskich polega na tym, że uczy się tam przede wszystkim technik i technologii. Przygotowanie etyczne do zawodu jest zupełnie ignorowane. A dziennikarz musi dokonywać wyborów moralnych często momentalnie, w sekundzie, na przykład, kiedy przeprowadza wywiad lub nadaje transmisję na żywo. Wymaga to błyskawicznej reakcji, a więc i doskonałego przygotowania etycznego”. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, Kraków 2006, s. 126–127.

¹⁷ S. Adam, *The education of journalists*, „Journalism” 2 (2001), nr 3, s. 333–334; tenże, *A preface to the ethics of journalism*, „Journal of Mass Media Ethics” 9 (2004), nr 3–4, s. 247–257; zob. także: D. McQuail, *Journalism and society*, London 2013, s. 80.

¹⁸ M. Bajer, *Etos i warsztat*, w: *W lustrze mediów. Wizerunek mediów własny*, red. I. Borkowska, A. Woźny, Wrocław 2002, s. 15; I. Rutkiewicz, *Jak być przyzwoitym w mediach. Rady dla dziennikarzy telewizyjnych i nie tylko*, Warszawa 2003.

istotnym elementem zawodowego profesjonalizmu, celem edukacji w zakresie etyki dziennikarskiej jest przygotowanie studentów do profesjonalizmu w tym wymiarze¹⁹. Stąd tak ważne jest ciągle podnoszenie jakości kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej oraz badanie tego zagadnienia. Margaret Cogar podkreśla, że studenci dziennikarstwa odpowiednio wyszkoleni w zakresie problematyki etycznej w przyszłości częściej podejmują odpowiedzialne społecznie decyzje niż dziennikarze, którzy nie byli szkoleni w tym temacie²⁰.

Ocena kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej to jedna z pilnych potrzeb i wyzwań edukacji dziennikarskiej XXI wieku. Pytanie o nauczanie etyki zadawane jest już od starożytności. W dialogu Platona „Menon” zapytano Sokratesa: „Czy dzielności można się nauczyć, czy też nauczyć się jej nie można, ale ją ćwiczeniem można zdobyć? Czy też ani ćwiczeniem, ani nauką się jej nie zdobywa, tylko ona przysługuje ludziom z natury albo w innym jakimś sposobie?”²¹ Warto do tych pytań wrócić, tym bardziej, że etyka dziennikarska dotyczy zawodu dynamicznego, podlegającego nieustannym przemianom i tym samym – stojącym wciąż przed nowymi wyzwaniami i różnymi dylematami etycznymi. Obecne zmiany w zawodzie dziennikarza związane są m.in. z użytkowaniem mediów społecznościowych i dlatego na nie należy zwrócić szczególną uwagę, mając na względzie problematykę etyczną w profesji dziennikarskiej.

Media społecznościowe stawiają przed dziennikarzem nowe wyzwania i niekiedy związane z tym dylematy etyczne. Źródłem tych wyzwań jest popularność oraz globalne i uniwersalne ich użytkowanie²². Te potężne środki przekazu informacji i komunikacji społecznej znalazły się w rękach odbiorców. Coraz częściej są one również wykorzystywane w pracy dziennikarskiej²³. Aż 92% polskich dziennikarzy korzysta z mediów społecznościowych w celach zawo-

¹⁹ R. Patching, M. Hirst, *Journalism ethics: Arguments and cases for the twenty-first century*, New York, NY 2014, s. 10.

²⁰ M. Cogar, *Teaching journalism ethics*, <https://teachingjournalismethics.wordpress.com/research/> (dostęp: 13.12.2016).

²¹ Platon, *Menon...*, dz. cyt., s. 71.

²² S. Eldridge II, *Changing journalism*, „Digital Journalism” 1 (2013), nr 1, s. 172–173; A. Hermida, *Twittering the news: the emergence of ambient journalism*, „Journalism Practice” 4 (2010), nr 3, s. 297–308; tenże, *Tweets and transformation: How social media is changing journalism panel*, Northern Voice Conference, University of British Columbia (22.02.2009); R. Venkatachary, A. Hermida, *New literacies, new media and new journalism? An institutional perspective on transformative pedagogy in journalism education*, Conference ISSOTL (20–23.10.2011), Milwaukee, WI; A. Phillips, J. B. Singer, T. Vlad, L. B. Becker, *Change for journalists' tasks and skills*, „Journal of Media Business Studies” 6 (2009), nr 1, s. 61–85.

²³ Zob. J. Gottfried, E. Shearer (Pew Research Center), *News use across social media platforms 2016*, <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/> (dostęp: 13.06.2017); D. H. Weaver, *Journalism around the world in the 21st century*, „Interview in the Central European Journal of Communication” 9 (2016), nr 1, s. 131–136.

dowych, a dla 64% jest to już codzienny nawyk²⁴. Ta ekspansja mediów społecznościowych, a także ich zawodowe użytkowanie ma wiele konsekwencji. Te środki informacyjno-komunikacyjne zmieniają m.in. przekaz dziennikarski (jego zasięg, formy, gatunki, itd.) w coraz bardziej interaktywne, natychmiastowe i angażujące. Wpływają nie tylko na ekologię mediów, ale również ekonomię profesjonalnego dziennikarstwa – migrację widzów, czytelników i słuchaczy do internetu²⁵. Współczesne przemiany w świecie mediów, w dziennikarskiej informacji i komunikacji – zdaniem Warda – są źródłem etycznych dylematów, „napięć” (*ethical tensions*) między: 1) tradycyjnym a internetowym dziennikarstwem, w którym wykorzystywane są także media społecznościowe. Wyraża ono dysonans między: kulturą tradycyjnego dziennikarstwa, jej wartości, kultury pracy, staranności, skrupulatności, dokładności, estetyki, szczegółowej weryfikacji przed publikacją, bezstronności, a dynamiczną kulturą dziennikarstwa internetowego (*online journalism*), która wyraża się w: bezpośredniości (*immediacy*), przejrzystości (*transparency*), stronniczości (*partiality*), amatorskim dziennikarstwie (*non-professional journalists*), poprawianiu po opublikowaniu (*post-publication correction*); 2) lokalnym a globalnym dziennikarstwem. Dylematy w tym obszarze, jak zaznacza Ward, można wyrazić m.in. w następujących pytaniach: Jeśli dziennikarstwo ma globalny wymiar, czy wiąże się z tym „globalne” obowiązki dziennikarza i jego odpowiedzialność? Jeśli tak, to jakie obowiązki? Czym jest etyka w świecie multimedialnym i globalnym? Jak rozumieć etykę zawodową w odniesieniu do dziennikarstwa globalnego? Czy etyka mediów powinna wyznaczyć nowe cele i normy, aby wspomagać dziennikarstwo, które jest obecnie w zasięgu każdego, kto ma dostęp do internetu? Jeśli tak, to jakie?²⁶ Zdaniem badacza współczesna myśl etyczna, odnosząca się do dzien-

²⁴ Multi Communications, Millward Brown, Instytut Monitorowania Mediów, *Dziennikarze i social media 2014*, http://www.multipr.pl/uploaded/raport/raport_sm_2014.pdf (dostęp: 11.09.2016).

²⁵ W tym kontekście Wojciech Furman, za Royem Greensladem, zauważa: „Pojawiają się nieznanne wcześniej źródła informacji dla dziennikarza, takie jak blogi, fora i serwisy społecznościowe. (...) Zdecydowanie rozszerza się krąg odbiorców, nieograniczający się do jednego obszaru geograficznego. (...) Ten sam zespół dziennikarski redaguje wydanie wirtualne i wydanie papierowe, co wymaga od dziennikarzy nowych umiejętności i zmienia harmonogram pracy redakcji prasowej. (...) W sieci zmieści się więcej niż w druku: jest miejsce zarówno na szczegółową dokumentację (...), na komentarz, jak również na reakcje obiorców”. W. Furman, *Internetowy komunikat dla mediów*, w: *Źródła informacji dla dziennikarza*, red. K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, K. Pokorna-Ignatowicz, Warszawa 2008, s. 213, [za:] R. Greenslade, *The digital challenge*, „The Guardian” 7.01.2008, <https://www.theguardian.com/media/2008/jan/07/pressandpublishing.digitalmedia> (dostęp: 13.11.2016); zob. także: B. Houston, *New models for journalism: changing paradigms*, London 2016.

²⁶ S. Ward, *Digital media ethics*, <https://ethics.journalism.wisc.edu/resources/digital-media-ethics/> (dostęp: 13.09.2016). Zob. także: C. Ess, *Digital media ethics*, Cambridge, UK 2009, s. 134–167; A. Hermida, *Social media poses digital dilemma for journalists*, „Journalism Ethics

nikarstwa i mediów, powinna dostarczyć nowych i praktycznych standardów dla dziennikarstwa online i offline. Współczesne dziennikarstwo łączy w sobie tradycyjne dziennikarstwo z internetowym, a zatem etyka dziennikarska powinna uwzględniać i scalać te dwa wymiary²⁷.

Temat kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej w kontekście współczesnych dylematów etycznych związanych z użytkowaniem mediów społecznościowych w pracy dziennikarskiej nie był dotąd w Polsce podejmowany²⁸. Nie było również badane podejście studentów dziennikarstwa do zajęć z etyki dziennikarskiej. Aczkolwiek, kilka przykładów badań na ten temat można wskazać poza Polską. Jedne z nich to badania Gary'ego Hansona z Kent State University z 2001 roku. Przeprowadził je w trzech uniwersytetach (wśród 166 studentów), w których podjął m.in. zagadnienie aktualności treści omawianych na zajęciach, ich adekwatności do wyzwań rynku pracy i metod kształcenia. W badaniach tych szczególną uwagę zwrócił na zmienną, jaką jest status zawodowy, czyli podejście do kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej studentów już pracujących zawodowo²⁹. Inne badania dotyczące tego tematu, na które należy zwrócić uwagę, przeprowadzili w 2000 roku Lee Byung i George Padgett z Elon University. Ich celem było określenie wpływu kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej na podejmowanie zawodowych decyzji³⁰. W 2007 roku Scott Reinardy oraz Jensen Moore badali kompetencję etyczną studentów dziennikarstwa rozpoczynających i kończących studia. Badacze chcieli porównać obie grupy studentów i tym samym wykazać, jaki wpływ mają zajęcia z etyki dziennikarskiej oraz staże i praktyki podejmowane w czasie studiów na postrzeganie i praktykowanie etyki zawodowej. Wykazali w nich m.in., że starsi studenci, kończący studia, po doświadczeniu pracy na praktykach i stażach mają więcej dylematów etycznych

for the Global Citizen” 8 (2007), <https://ethics.journalism.wisc.edu/2007/06/08/social-media-poses-digital-dilemmas-for-journalists/> (dostęp: 13.12.2016); J. Sobczak, *Seeking a new model of journalism*, w: *Professionalism in journalism in the era of new media*, red. J. Sobczak, J. Skrzypczak, Berlin 2015, s. 11–20; N. Fenton, T. Witschge, *Comment is free, facts are sacred: journalistic ethics in a changing mediascape*, w: *Online news and journalism*, red. G. Mickle, G. Redden, New York, NY 2009, s. 148–164.

²⁷ S. Ward, *Digital media ethics*, <https://ethics.journalism.wisc.edu/resources/digital-media-ethics/> (dostęp: 13.09.2016).

²⁸ Aczkolwiek, warto zaznaczyć, że zagadnienie problemów związanych z kształceniem w zakresie etyki dziennikarskiej podejmuje Katarzyna Pokorna-Ignatowicz w: *Jak uczyć etyki studentów dziennikarstwa na przykładzie problemów z prywatnością polityków?*, w: *Etyka dziennikarska. Edukacja – teoria – praktyka*, red. E. Pawlak-Hejno, J. Pleszczyński, Lublin 2012, s. 12–14.

²⁹ G. Hanson, *Learning journalism ethics: The classroom versus the real world*, „Journal of Mass Media Ethics” 17 (2002), nr 3, s. 235–247.

³⁰ L. Byung, G. Padgett, *Evaluating the effectiveness of a mass media ethics course*, „Journalism & Mass Communication Educator” 55 (2000), s. 36.

niż studenci pierwszego roku. Trudności i spostrzeżenia natury etycznej studentów starszych są bardziej złożone i wykraczają poza dziennikarskie kodeksy etyczne³¹. Mając na uwadze te badania, można wnioskować, że doświadczenie studentów dziennikarstwa w zakresie kształcenia etyki dziennikarskiej (odbiór i ocena zajęć), może istotnie wpływać na ich postrzeganie etyki zawodowej i jej przestrzeganie w przyszłej pracy dziennikarskiej³².

Badania w zakresie problematyki etycznej w odniesieniu do współczesnych przemian związanych z pracą dziennikarza oraz funkcjonowaniem mediów prowadzą m.in.: Tadeusz Kononiuk, Jan Pleszczyński, Michał Drożdż, Tomasz Goban-Klas, Ignacy Stanisław Fiut, Jerzy Olędzki, Jerzy Jastrzębski, Lucyna Słupek, Jacek Sobczak, Shannon Vallor, Elizabeth Buchanan, Michael Zimmer, Barry Rooke, Liselotte Eek-Karlsson, Maurice Hamington, Paul Levinson, Marie Griffiths. Problematykę etyczną mediów społecznościowych podejmują m.in.: Center for Journalism Ethics (przy University of Wisconsin-Madison), Oxford Internet Institute, Pew Research Center, Multi Communications, Millward Brown SMG/KRC, Instytut Monitorowania Mediów, ale także Public Dialog. Temat etyki dziennikarskiej w kontekście mediów społecznościowych analizują m.in.: Stephen Ward, Angela Philips, Alfred Hermida, Jane Singer, Shannon Vallor, Kelly McBride, Tom Rosenstiel, Jane Kirtley, ale także: Michael Zimmer, Danah Boyd, Shannon Vallor, Barry Rooke i Alfred Hermida.

Na temat kształcenia dziennikarskiego oraz szeroko rozumianych współczesnych wyzwań dziennikarstwa badania są podejmowane przez wielu badaczy³³.

³¹ S. Reinardy, J. Moore, *When do journalists learn about ethics? An examination of introductory and graduating students' ethical perceptions*, „Journalism & Mass Communication Educator” 62 (2007), nr 2, s. 161–175.

³² Zob. m.in. G. Hanson, *Learning journalism ethics: The classroom versus the real world*, „Journal of Mass Media Ethics” 17 (2002), nr 3, s. 235–247. S. Reinardy, J. Moore, *When do journalists learn about ethics? ...*, dz. cyt., s. 161–175.

³³ Spoza Polski można wymienić następujących badaczy i ich publikacje: S. D. Reese, *The progressive potential of journalism education: Recasting the academic versus professional debate*, „The Harvard International Journal of Press/Politics” 4 (1999), nr 4, s. 70–94; D. Mensing, D. Ryfe, *Blueprint for change: From the teaching hospital to the entrepreneurial model of journalism education*, „#ISOJ Journal” 3 (2013), nr 2, s. 26–44; W. Bacon, *What is a journalist in a university?*, „Media International Australia Incorporating Culture and Policy” 90 (1999), s. 79–90; L. Berkeley, *Media education and new technology: A case study of major curriculum change within a university media degree*, „Journal of Media Practice” 10 (2009), nr 2–3, s. 185–197; P. Bethell, *Journalism students' experience of mobile phone technology: implications for journalism education*, „Asia Pacific Media Educator” 1 (2010), nr 20, s. 103–114; M. Biswas, R. Izard, *2009 assessment of the status of diversity education in journalism and mass communication programs*, „Journalism and Mass Communication Educator” 64 (2010), nr 4, s. 378–394; R. Blom, L. D. Davenport, *Searching for the core of journalism education: Program directors disagree on curriculum priorities*, „Journalism & Mass Communication Educator” 67 (2012), nr 1, s. 70–86; M. Deuze, *Global journalism education*, „Journalism Studies” 7 (2006), nr 1, s. 19–34; D. H. Weaver, *Studying journalists and journalism across four Decades: A sociology of occupations approach*,

Wśród polskich można wymienić m.in.: Sławomira Gawrońskiego, Rafała Pola-ka, Teresę Sasińską-Klas, Bogusławę Dobek-Ostrowską, Tomasza Goban-Klasa, Katarzynę Pokorną-Ignatowicz, Janusza Adamowskiego, Jacka Sobczaka. Natomiast o kształceniu w zakresie etyki dziennikarskiej w kontekście współczesnych uwarunkowań dziennikarstwa piszą m.in: Stephen Ward, Jane Kirtley, Angela Philips, Shannon Vallor, Suárez Villegas, Howard Good i Jay Black. Tematy związane z edukacją dziennikarską są też omawiane na wielu konferencjach, m.in. na: World Journalism Education Congress, organizowanym przez World Journalism Education Council; konferencjach cyklicznych organizowanych przez: Association for Journalism Education, Association for Education in Journalism and Mass Communication oraz Pixel³⁴, a także Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej.

Przedmiotem badawczym podjętych badań, zaprezentowanych w niniejszej monografii, jest kształcenie w zakresie etyki dziennikarskiej w Polsce. Głównym celem badań jest ocena kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej w opinii studentów dziennikarstwa w Polsce oraz określenie ich świadomości współczesnych dylematów etycznych związanych z użytkowaniem mediów społecznościowych w pracy dziennikarskiej. Ta ocena odnosi się do aktualnego kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej oraz wyzwań edukacyjnych w tym temacie, które wynikają z dylematów etycznych pracy dziennikarskiej związanych z użytkowaniem mediów społecznościowych. Z tak sformułowanego celu głów-

„Mass Communication and Society” 18 (2006), nr 1, s. 4–16; G. Berger, *Journalism teachers building a global community*, „Journalism and Mass Communication Educator” 65 (2010), nr 2, s. 157–167; M. Deuze, *Re-directing education: considering theory and changes in contemporary journalism*, „Ecquid Novi” 21 (2000), nr 1, s. 137–152; J. Foote, *World journalism education congress*, „Journalism Studies” 9 (2008), nr 1, s. 132–138; K. Karan, *Journalism education in India*, „Journalism Studies” 2 (2001), nr 2, s. 294–295; D. Nolan, *Journalism, education and the formation of ‘public subjects*, „Journalism” 9 (2008), nr 6, s. 733–749; J. Servaes, *Back to the future? Re-inventing journalism education in the age of globalization*, w: *European journalism education*, red. G. Terzis, Bristol 2009, s. 519–539. Interesujące badania na temat amerykańskiej edukacji dziennikarskiej, programów kształcenia na poszczególnych uczelniach prowadzą corocznie od 1987 roku, następujący badacze: Lee Becker, Tudor Vlad, Holly Simpson. Zob. <http://www.grady.uga.edu/annualsurveys/>.

³⁴ Pixel jest to międzynarodowa organizacja, powstała przy Włoskim Ministerstwie Edukacji oraz Toskańskim Regionalnym Rządzie, mająca na celu podnoszenie jakości w edukacji. Konferencja ta jest certyfikowana przez Academic Conference Excellence i odbywa się każdego roku we Florencji. Jej podstawowym założeniem jest promocja praktyk w obszarze innowacji w edukacji. Inne konferencje organizowane m.in. przez stowarzyszenia: African Council on Communication Education (ACCE), Arab-U.S. Association of Communication Educators (AUSACE), Association for Education in Journalism and Mass Communication (AEJMC), Association for Journalism Education (UK), Association of Schools of Journalism and Mass Communication (ASJMC), Canadian Committee for Education in Journalism (CCEJ), European Journalism Training Association (EJTA), Journalism Education Association – Australia & New Zealand (JEA), Philippine Association of Communication Educators (PACE).

nego wynikają ogólne pytania badawcze: Jak studenci dziennikarstwa w Polsce oceniają zajęcia z etyki dziennikarskiej? Jaka jest świadomość studentów dziennikarstwa w Polsce współczesnych dylematów etycznych związanych z użytkowaniem mediów społecznościowych przez dziennikarzy? oraz szczegółowe: Jak studenci dziennikarstwa oceniają zajęcia z etyki dziennikarskiej, w których brali udział podczas studiów? Jak oceniają przydatność tych zajęć? Czy – zdaniem studentów – taki przedmiot, jak etyka dziennikarska, jest potrzebny? Jak oceniają aktualność zagadnień poruszanych na zajęciach z etyki dziennikarskiej, w których brali udział? Jak oceniają sposób omówienia, opracowania tych zagadnień? Jak oceniają kompetencje prowadzącego zajęcia z etyki dziennikarskiej? Z jakimi metodami kształcenia zetknęli się podczas zajęć z etyki dziennikarskiej? Jakie mocne i słabe strony zajęć z etyki dziennikarskiej mogą wymienić? Jakie zagadnienia były poruszane na zajęciach z etyki dziennikarskiej? Jakich zagadnień brakowało studentom na zajęciach z etyki dziennikarskiej? Czy aktywność dziennikarza w mediach społecznościowych była poruszana podczas zajęć z etyki dziennikarskiej, w których brali udział? Jakie zagadnienia z obszaru etyki dziennikarskiej – w opinii studentów – powinny być częściej obecne w programie zajęć tak, aby lepiej odpowiadały one na wyzwania, przed jakimi stają współcześni dziennikarze? Czy ich zdaniem rozwój mediów społecznościowych stwarza nowe dylematy etyczne w pracy dziennikarza? Jeśli tak, na czym one polegają? Ocena kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej dokonana przez studentów dziennikarstwa wyraża ich opinię na temat zajęć z etyki dziennikarskiej (i przedmiotów pokrewnych, np. podstawy etyki dziennikarskiej, etyka mediów), a także ich doświadczenia związane z edukacją w zakresie tego przedmiotu.

Przy okazji tematu kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej w badaniach zwrócono uwagę na współczesne dylematy etyczne oraz umiejętność studentów nazwania i określenia ich. Według Europejskiego Centrum Dziennikarstwa szczególnie cenną metodą nauczania etyki dziennikarskiej (a dokładnie pogłębiania nie tyle wiedzy, co umiejętności i kompetencji) jest *case by case* (*case study*, studium przypadku)³⁵. Jak pisze Katarzyna Pokorna-Ignatowicz, „dzięki «przepracowaniu» w czasie studiów kilkunastu (...) przypadków studenci nabierają doświadczenia w radzeniu sobie z dylematami etycznymi i wyrabiają się u nich «prawidłowe odruchy» zadawania pytań, dzięki którym dostrzegają problem we właściwym kontekście. Działa to jak trening na symulatorze lotu dla przyszłych pilotów – daje doświadczenie i wyrabia właściwe odruchy, tak potrzebne, wzięwszy pod uwagę tempo pracy współczesnych dziennikarzy, działających pod

³⁵ K. Pokorna-Ignatowicz, *Jak uczyć etyki studentów dziennikarstwa na przykładzie problemów z prywatnością polityków?*, w: *Etyka dziennikarska. Edukacja – teoria – praktyka*, red. E. Pawlak-Hejno, J. Pleszczyński, Lublin 2012, s. 12–13.

nieznaną w przeszłości presją czasu. Czas na podejmowanie decyzji jest coraz krótszy, brakuje go na spokojne przemyślenie sposobu postępowania³⁶. Stąd tak istotna w programie kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej wydaje się być zdolność studentów dostrzegania i rozumienia dylematów w zawodzie dziennikarza, ale też wyzwań etycznych, wynikających ze współczesnych uwarunkowań i kontekstu tej profesji.

Podjęta w monografii problematyka badawcza pozwala sformułować następujące główne hipotezy badawcze:

- H1** – Studenci dziennikarstwa w Polsce krytycznie oceniają zajęcia z etyki dziennikarskiej.
- H2** – Studenci dziennikarstwa w Polsce mają świadomość dylematów etycznych związanych z korzystaniem z mediów społecznościowych przez dziennikarza³⁷.

Proces badawczy przebiegał na kilku etapach z wykorzystaniem różnych metod. Na pierwszym etapie badawczym dokonano analizy treści literatury przedmiotu w języku polskim, a także angielskim, co pozwoliło określić problem i cel badawczy. Najpierw przeanalizowano publikacje (monografie, artykuły) na temat etyki dziennikarskiej, edukacji dziennikarskiej, kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej, następnie mediów społecznościowych, zawodu dziennikarza, współczesnych metod i form pracy dziennikarskiej. W analizie wzięto także pod uwagę raporty badawcze, ukazujące aktywność dziennikarzy w mediach społecznościowych, sposoby ich wykorzystywania oraz przydatność w pracy zawodowej³⁸. Były to przede wszystkim raporty przygotowane przez agencję Multi Communications przy współpracy z Millward Brown oraz Instytutem Monitorowania Mediów, a także inne, m.in.: raporty badawcze Socialbakers oraz

³⁶ Tamże.

³⁷ Szczegółowe hipotezy zostaną przedstawione w części II, w rozdziale pt. „Podstawowe założenia badawcze”.

³⁸ W myśl słów Michała Drożdża: „Etyka mediów (...) musi (...) uwzględnić bogaty dorobek empirycznych badań medialnych, których znajomość uchroni etykę od jałowych spekulacji i błędnych analiz sytuacji medialnych. Nie znaczy to oczywiście, że medialna praxis, badana i opisana empirycznie, stanowi podstawę do formułowania zasad etycznych, które winny być przecież niezależne od zmieniających się praktycznych uwarunkowań mediów. Analizy etyczne, tak jak wszystkie analizy teoretyczne, winny być racjonalne, a więc oparte na poznanej prawdzie o analizowanej rzeczywistości. Dlatego też etyka mediów winna się oprzeć na prawdzie o mediach, poznawanej zarówno przez teoretyczne analizy, jak i przez empiryczne badania mediów. Etyka mediów winna zatem uwzględniać szerokie spektrum różnych perspektyw badawczych, które stanowią dla niej szerszy i konieczny horyzont teoretycznych analiz, ale nie determinują kształtu zasad etycznych, opartych na prawdzie o człowieku i świecie, poznawanej i formułowanej na gruncie analiz filozoficzno-etycznych”. M. Drożdż, *Relewancja etyki mediów dla wychowania w dobie pluralizacji i globalizacji mediów*, w: *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*, red. A. Roguska, Siedlce 2013, s. 21.

The Pew Research Center's Internet & American Life Project. Na podstawie analizy dokonanej na tym etapie – dla sprecyzowania tytułu monografii – wyłoniono Facebooka i Twittera jako środki komunikacyjno-informacyjne najczęściej używane przez dziennikarzy. Dodatkowo z raportów Multi Communications z 2012 i 2014 roku pt. „Dziennikarze i social media” wynika, iż dziennikarze najchętniej korzystają z Facebooka oraz Twittera i dlatego również zdecydowano się w badaniach skupić na tych właśnie mediach.

Na pierwszym etapie badawczym posłużono się również dodatkowym źródłem dla opracowania zagadnień dotyczących mediów społecznościowych, aktywności dziennikarskiej za ich pośrednictwem oraz społecznościowej informacji i komunikacji dziennikarskiej. Były to materiały zgromadzone metodą analizy zawartości mediów, case study, obserwacji (z elementami obserwacji uczestniczącej) prowadzonej przez autorkę w latach 2012-2016 aktywności dziennikarskiej na wybranych losowo profilach dziennikarzy i stronach redakcji na Facebooku oraz Twitterze. Natomiast dodatkowym źródłem dla opracowania zagadnień związanych z edukacją dziennikarską oraz kształceniem w zakresie etyki dziennikarskiej były sylabusy z etyki dziennikarskiej (i przedmiotów pokrewnych) dostępne online (na platformach uczelnianych USOS, na stronach internetowych instytutów dziennikarstwa lub wydziałów) w celu ustalenia odpowiedzi na pytanie: Jakie zagadnienia najczęściej poruszane są w ramach zajęć z etyki dziennikarskiej w Polsce? W analizie uwzględniono uniwersytety w Polsce znajdujące się w wykazie publicznych uczelni nadzorowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Na drugim etapie badawczym przygotowano narzędzie badawcze, jakim jest kwestionariusz ankiety w celu określenia opinii studentów dziennikarstwa w Polsce na temat kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej oraz współczesnych dylematów etycznych związanych z używaniem mediów społecznościowych w pracy dziennikarskiej³⁹. Posłużono się tu następującymi metodami: CAWI, PAPI, reprezentacyjną, sondażową⁴⁰.

Trzeci etap, to realizacja badań własnych. Zostały one przeprowadzone za pomocą kwestionariusza ankiety w wybranych losowo uniwersytetach w Polsce: Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Wrocławskim, Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, Uniwersytecie Łódzkim. W losowym doborze uwzględniono te uniwersytety, które na etapie konceptu-

³⁹ Zob. Aneks 3.

⁴⁰ Bardziej szczegółowy opis tego etapu badawczego przedstawiono w części drugiej, rozdz. 1.2. Metody i techniki badawcze.

alizacji badań i tworzenia narzędzi miały uprawnienia w zakresie kształcenia na kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna, i nie były związane z miejscem pracy autorki badań, w którym prowadzi zajęcia z etyki dziennikarskiej. Badania zostały przeprowadzone w okresie: październik 2015–marzec 2016 oraz luty 2016–lipiec 2016. Zebrano łącznie 768 ankiet, a zatem – biorąc te dane pod uwagę – na próbę badawczą złożyło się 768 studentów dziennikarstwa.

Na czwartym etapie dokonano syntezy uzyskanych wyników badawczych, sformułowano wnioski oraz zweryfikowano postawione wcześniej hipotezy. Otrzymane dane odniesiono także do wcześniej przeanalizowanych ujęć teoretycznych. Tak zaplanowane i zrealizowane etapy pracy pozwoliły przygotować monografię o charakterze teoretyczno-empirycznym. Stanowi ona opracowanie na temat edukacji dziennikarskiej w zakresie kształcenia etyki dziennikarskiej ze szczególnym uwzględnieniem: współczesnych etycznych wyzwań pracy dziennikarskiej oraz opinii studentów dziennikarstwa w Polsce. Monografia składa się z trzech części.

Część pierwsza, teoretyczna, składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym rozdziale wyjaśniono podstawowe pojęcia związane z mediami społecznościowymi takimi, jak: definicja, rozumienie, klasyfikacja, geneza, próba porównania z mediami masowymi, a także najważniejsze funkcje, jakie pełnią. Zwrócono tu również uwagę na media społecznościowe jako środki przekazu wykorzystywane w pracy dziennikarskiej, a także na funkcję informacyjną i komunikacyjną Facebooka i Twittera. A zatem w rozdziale tym postawiono m.in. następujące pytania: Czym są media społecznościowe? Jakie pełnią funkcje? Jakie mają znaczenie dla współczesnego rozumienia informacji oraz komunikacji? W jaki sposób te media są wykorzystywane przez dziennikarzy? W jakim stopniu i na ile Facebook oraz Twitter są informacyjne? W jaki sposób w pracy dziennikarza realizuje się funkcja komunikacyjna Facebooka oraz Twittera?

W rozdziale drugim podjęto temat etyki dziennikarskiej jako etyki zawodowej oraz przedmiotu akademickiego. Na podstawie literatury przedmiotu ukazano wytyczne oraz spostrzeżenia edukacyjne i badawcze na temat kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej. Przedstawiono tu także deontologiczne podstawy informacji i komunikacji w odniesieniu do etyki dziennikarskiej jako zbioru zasad etycznych charakterystycznych dla profesji dziennikarskiej.

W rozdziale trzecim zaprezentowano wybraną problematykę etyczną mediów społecznościowych, stan badań na ten temat oraz kierunki podejmowanych badań w tym zakresie, a także dylematy etyczne dziennikarzy korzystających zawodowo z mediów społecznościowych. W tym temacie zwrócono szczególną uwagę na zagrożenia dla standardów etycznych pracy dziennikarskiej na Facebooku oraz Twitterze. Postawiono tu m.in. następujące pytania: Czy nowe środki komu-

nikowania oraz informowania, jakimi są media społecznościowe – Facebook i Twitter – stwarzają nowe zagrożenia w zawodzie dziennikarza? Jeśli tak, to jakie? Jakie dylematy etyczne są charakterystyczne dla mediów społecznościowych jako dziennikarskiego kanału informacyjnego oraz komunikacyjnego?

W części drugiej monografii przedstawiono wyniki badań empirycznych, wyrażających ocenę kształcenia w zakresie etyki dziennikarskiej w ujęciu studentów dziennikarstwa w Polsce oraz ich świadomość współczesnych dylematów etycznych związanych z korzystaniem z mediów społecznościowych w pracy dziennikarskiej.

Część trzecia zawiera wnioski z przeprowadzonych badań, a także podsumowanie całej monografii, dotyczące postawy badanych studentów wobec zajęć z etyki dziennikarskiej, ich stosunek do omawianych zagadnień, tematów, jakich zabrakło na zajęciach, a także propozycje rozbudowy programu kształcenia.

* * *

Dziękuję tym wszystkim anonimowym osobom, które podczas pisania książki i realizacji badań zadawały mi pytania – pytania łatwe i trudne. Dziękuję również tym, którzy pomogli mi znaleźć odpowiedź i zmierzyć się z podjętą problematyką. Dziękuję Panu dr. hab. Tomaszowi Gackowskiemu oraz Panu mgr. Marcinowi Łączyńskiemu. Dziękuję recenzentom – Pani prof. nadzw. dr hab. Katarzynie Pokornej-Ignatowicz oraz Panu prof. dr. hab. Tomaszowi Goban-Klasowi za ocenę, konsultację i pomoc metodologiczną. Pragnę także serdecznie podziękować Pani Irenie Polańskiej za pomoc przy redakcji językowej. Dziękuję władzom instytutów dziennikarstwa oraz wydziałów: Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Łódzkiego za życzliwe przyjęcie oraz umożliwienie realizacji badań wśród studentów.